

non confundebantur, qui post peccatum continuo non occulta, sed plane in promptu posita membra texerunt. Quibus quanto magis non horrore offerebatur, sed delectatione alliciebatur aspectus, et movebat susceptam tuam; tanto magis ea tegere ad pudoris officium pertinebat.

XXXIV. Quod autem « De claudicatione et perventione dixi ¹, » si fraude non agis, non intellexisti. Non enim « Perventionem accipi volui hominem qui nascitur de concubitu conjugali, » quod me sensisse arbitraris aut fingis: sed perventionem dixi quod bonum habent in fine officii sui nuptiæ, etiamsi nullus inde nascatur. Seminare quippe ad virum pertinet, excipere ad foeminam. Huc usque conjuges opere suo possunt. Ad hoc dixi sane sine claudicatione non posse, hoc est, sine libidine, perveniri. Ut autem concipiatur foetus atque nascatur, divini est operis, non humani: qua tamen intentione ac voluntate, etiam illud bonum quod ad earum opus pertinet, peragunt nuptiæ. Sed quia ipse foetus damnationi nascitur, si non renascatur; eo usque pertendunt, non operis sui velut ambulationis, sed voluntatis fine christiana conjugia, ut regenerandos generent: propter quod in eis vera, hoc est, Deo placens est pudicitia. « Sine fide enim impossibile est » Deo placere². »

XXXV. Venis Deinde ad illud, ubi egimus ex Apostoli testimonio: « Ut sciat unusquisque suum vas, id est, » suam conjugem possidere, non in morbo desiderii, sicut » gentes quæ ignorant Deum ³: » quod exponens dixi: « Non conjugalem, hoc est licitum honestumque concubitum fuisse prohibitum ⁴, sed ut operis hujus causa sit voluntas propaginis, non carnis voluptas; et quod sine libidine fieri non potest, sic tamen fiat, ut non propter

¹ Lib. 1. de Nupt. et Conc. cap. 7. — ² Hebr. XI, 6. — ³ 1 Thess. IV, 4. — ⁴ Lib. 1. de Nuptiis et Conc. cap. 8 et 14.

libidinem fiat. » Ibi tu exclamas: « O altitudo divitiarum » sapientiæ et scientiæ Dei ¹, » qui extra futuram operum retributionem ex multa parte liberum arbitrium formam voluit implere judicii. Justissime enim sibi bonus homo, inquis, malusque committitur, ut bonus se fruatur, et malus se ipse patiat. » Quæ prorsus exclamatio tua ad rem non pertinet, qua te sentis urgeri: nec tuo clamore pondus quo premeris sublevas, impium dogma vestrum mordicus tenens, quo vobis placet etiam bonum hominem divino judicio sibi quemque committi, ne scilicet ei sit necessaria Dei gratia, velut idoneo qui semetipsum agat, sed absit ut ita sit. Prorsus qui sibi committuntur, et a semetipsis aguntur, non sunt boni, quia non sunt filii Dei. « Quotquot enim spiritu Dei aguntur, hi filii sunt » Dei ². » Puto quod agnoscas in hoc sententia dogma apostolicum, quo illud subvertitur vestrum.

XXVI. Verumtamen dicis aliquid contra te, quod tacitus præterire non debeo. Meministi-ne quandiu disputaveris contra lucidissimam quæ per Apostolum deprompta est veritatem, affirmans, « Nullo modo esse posse aliquid quod et peccatum sit et poena peccati? » Quid est ergo nunc, quod oblitus tantæ loquacitatis tuæ ideo laudas « Altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quia extra futuram operum retributionem ex multa parte liberum arbitrium formam voluit implere judicii? Justissime enim sibi, sicut definis, bonus homo malusque committitur, ut et bonus se fruatur, utique in opere bono, et malus se ipse patiat, » utique in opere malo. Quod profecto illi et peccatum est, quia malum facit, et poena peccati, quia malum se patitur: ut ex multa parte formam judicii, quo bona bonis et mala malis retribuuntur, jam impleat liberum arbitrium, quo

¹ Rom. XI, 13. — ² Rom. VIII, 14.

recte agendo se fruitur bonus, et peccando se patitur malus. Cernis nempe, cum arma tua vana quidem et obtusa jactanter ventilas, quomodo qua ferireris, nudaveris: imo te ipse percusseris. Et insuper jactas « Mea inter se dicta esse contraria; » quia dixi, non quidem ut tu calumniaris, « Concubitum corporum a diabolo fuisse repertum; » cum etiam si nemo peccasset, non nisi concumbente utroque sexu filii nascerentur: sed dixi, « Inobedientiam carnis, quæ in carne concupiscente adversus spiritum apparet, diabolico vulnere contigisse. » Et rursus, quia dixi: « Hanc legem peccati repugnantem legi mentis a Deo illatam propter ultionem, et ideo poenam esse peccati. » Hæc inter se asseveras esse contraria: quasi fieri non possit ut unum atque idem malum et diaboli iniquitate et Dei æquitate peccantibus ingeratur; cum etiam ipse diabolus et propria malignitate sit infestus hominibus, et Dei judicio sinatur nocere peccantibus. Neque hinc sibi ipsa divina adversantur eloquia, quia scriptum est: « Deus mortem non fecit¹; » itemque scriptum est: « Vita et mors a Domino Deo². » Quia deceptor hominis causa mortis est diabolus, quam non ut primus auctor ejus, sed ut peccati ultor intulit Deus. Verum istam quæstionem satis dilucide ipse solvisti, qui hominem malum dixisti sibi esse commissum, ut quod sibi est ipse supplicium, et divinum sit judicium, et ipsum liberum arbitrium; nec sint inter se duo ista contraria, quod in poena sua et ipse auctor est, et ultor Deus.

XXXVII. Abuteris autem ingeniis tardioribus. Nolo enim dicere, quia et tu non intelligis, ut non discernas hæc duo, et maligna calliditate aut tenebrosa cæcitate confundas, « Voluntatem et voluptatem: » et sicut ipsa nomina surdastris auribus unum atque idem sonant, ita

¹ Sap. 1, 13. — ² Eccli. xi, 14.

res ipsas surdastris cordibus unum idemque esse persuadere te posse confidas. Hinc est quod sententias meas inter se contrarias putas vel putari cupis, tanquam improbem quod ante approbaverim, aut amplectar quod ante respuerim. Audi ergo apertam sententiam meam, et intellige vel sine intelligere alios, non offundendo caligines nebulosæ disputationis serenitati sincerissimæ veritatis. Sicut bonum est bene uti malis, ita honestum est bene uti inhonestis. Unde et ipsa membra non propter divini operis pulchritudinem, sed propter libidinis foeditatem inhonesta dixit Apostolus: « Nec ad supra coguntur necessitate qui casti sunt¹: » quia resistunt inhonestæ libidini, ne compellat eos inhonesta committere, sine qua tamen non possunt honeste filios procreare. Ita fit ut conjugibus castis et voluntas sit in sobolis procreatione, et necessitas in libidine. De inhonesto quippe honestas agitur procreandi, quando libidinem non amat, sed tolerat castitas concumbendi.

XXXVIII. Soles libenter commemorare, quibus te adjuvari putas, auctorum sententias sæcularium. Intuere honesto corde, si potes, quid de Catone poëta cecinerit:

Urbi, inquit, pater est, urbiq; maritus;
Justitiæ cultor, rigidi servator honesti,
In commune bonus, nullosque Catonis in actus
Subrepsit partemque tulit sibi nata voluptas².

Qualis enim vir Cato fuerit, et utrum in eo vera virtus honestasque laudata sit, alia quæstio est: ad quemlibet tamen finem sua referret officia, non utique sine voluptate filios procreavit; et tamen nullos Catonis in actus subrepsit partemque tulit sibi nata voluptas: quoniam et quod non faciebat sine voluptate, non faciebat propter voluptatem; nec in morbo hujus desiderii suum vas pos-

¹ 1 Cor. xii, 23. — ² Lucianus lib. 2.

sidebat, quamvis ignoraret Deum, si talis fuit qualis prædicatur. Et non vis intelligere quo ait Apostolus: « Ut sciat unusquisque vestrum suum vas possidere, non » in morbo desiderii, sicut gentes, quæ ignorant Deum¹. »

XXXIX. Bene discernis inter bonum minus conjugale, et bonum amplius continentia: sed tuum dogma non deseris inimicissimum gratia. Dicis enim: « Quod Do- » minus continentia gloriam libertate electionis honora- » verit dicens, « Qui potest capere capiat²: » tanquam hoc capiatur non Dei munere, sed arbitrii libertate: et taces quod supra dixerat: » Non omnes capiunt verbum » hoc, sed quibus datum est³. » Vide quæ taceas, quæ dicas. Puto quod te pungat conscientia: sed vincit rec- tum timorem, cum ingerit perversum pudorem, quoquo modo jam defendenda præcipitata sententia. Tantummodo excessum libidinis identidem culpas, ipsam lau- dare non cessas. Nec attendis, sentis, intelligis malum esse, cui ne limitem necessitatis excedat, cogitur tempe- rantia repugnare.

XL. Quamvis tu, quod monuit Apostolus: « Ne in » morbo desiderii suum vas quisque possideat, non de » conjugio, sed de fornicatione accipiendum putaveris; » atque ita temperantia totam honestatem de concubitu conjugum abstuleris, ut nemo sibi videatur in morbo desiderii suum vas possidere, quantacumque libidine in uxoris genitalibus potuerit insanire. Si enim ullum ibi tenendum existimares modum, potuisti, et illic concu- piscentia reprehendere excessum, eumque dicere ab Apostolo significatum morbum desiderii, et non improbe negare, suum vas dictum fuisse cuique conjugem suam. Quo verbo in eadem re etiam Petrus apostolus utitur, ubi monet ut viri uxoribus suis tanquam infirmiori vasi tri-

¹ 1 Thess. iv, 4. — ² Matth. xix, 12. — ³ Ibid. 11.

buant honorem¹, velut cohæredibus gratia; adjungens et dicens: « Et videte ne impediatur orationes vestrae². » Sicut et coapostolus ejus tempora præscribit orandi tem- perantia conjugali: et secundum veniam concedit, quam- vis cum conjugate, non utique illum prolis, sed qui fit voluptatis intentione concubitus. Hunc audiant chris- tiana conjugia, non te, qui vis in eis quam defendis nun- quam frenari concupiscentiam, sed quotiescumque se commoverit, satiari avidam, regnare securam. Hunc au- diant, inquam, fideles Christi qui sunt connubio colligati, ut ex consensu temperent, quo vacent orationi: et cum ad ipsum redeunt propter intemperantiam suam, noverint etiam inde dicere Deo: « Dimitte nobis debita nostra³. » Quod enim secundum veniam, non secundum imperium a tanto doctore dicitur, utique ignoscetur, non jubetur.

XLI. Sed insertis aliis verbis meis, ubi voluntatem vere piorum, quia Christianorum, conjugum commen- davi⁴, qui filios ad hoc generant in hoc sæculo ut prop- ter alterum sæculum regenerentur in Christo; comme- moras te jam in secundo libro istam meam destruxisse sententiam: ubi quid tibi responderim, ibi potius legant qui volunt. Sic enim non sunt facienda adulteria, etiam voluntate generandi regenerandos, quemadmodum nec furta facienda sunt, etiam voluntate pascendi pauperes sanctos⁵: quod tamen faciendum est, non furta pepe- trando, sed bene utendo mammona iniquitatis, ut et ipsi recipiant in tabernacula æterna; sicut non adulteria committendo, sed conjugaliter bene utendo malo libi- dinis, ea voluntate generandi sunt filii, ut cum eis reg- netur in æternum.

XLII. Verum eleganter laudas susceptam tuam, di-

¹ 1 Petr. iii, 7. — ² 1 Cor. vii, 5, 6. — ³ Matth. vi, 12. — ⁴ Lib. 1. de Nupt. et Concup. cap. 3. — ⁵ Luc. xvi, 9.

cens, et verum dicens: « Quod nihil tale possit dum concumbitur cogitari. » Prorsus ita est. Quid enim cogitari potest tunc, quando mens ipsa qua cogitatur, illa carnali delectatione submergitur? Unde optime ille de voluptate disputans, cujus verba in libro superiore jam posui, « Cujus motus, inquit, ut quisque est maximus, ita est inimicissimus philosophiæ. Congruere enim cum cogitatione magna voluptas corporis non potest. Quis enim cum utatur voluptate, inquit, ea qua nulla possit major esse, attendere animo, inire rationem, cogitare omnino quidquam potest? » Non igitur etiam tu potuisti gravius accusare quam laudas, nisi fatendo in ejus impetu neminem posse sancta cogitare. Sed utique religiosus animus isto malo bene utens hoc cogitat, ut libidinem concumbendo patiat, quod non potest cogitare cum patitur. Sicut salutem homo cogitat, ut somno se impertiat, quod utique non potest cogitare cum dormit: sed somnus cum occupat membra, non ea facit inobedientia voluntati; quia et ipsam voluntatem ab hujusmodi alienat imperio, avertendo animam ad visa somniorum, in quibus sæpe etiam futura monstrata sunt. Unde si erat in paradiso vicissitudo vigilandi atque dormiendi, ubi non erat malum concupiscendi; tam felicia erant somnia dormientium, quam vita vigilantium.

XLIII. Quod autem te jactas, et inaniter spumeum diffundis eloquium, « parentes comparans parricidis, in eis asserens esse causam ut filii cum damnatione nascentur: » fereris omnino linguæ tuæ velut exultantibus et plaudentibus pennis, nec in isto strepitu quem tibi ipse facis, respicis Deum. Cur enim non ista vel tale aliquid, ipsi potius hominum Creatori quam genitoribus dicitur, qui certe omnium bonorum est auctor et conditor? Et tamen quos ignibus æternis præscivit aruros, creare non desi-

nit: nec ei, quia eos creat, nisi bonitas imputatur. Et quosdam infantes etiam baptizatos quos futuros præscivit apostatas, non aufert ex hac vita in æternum regnum adoptatos, nec eis confert magnum beneficium, quod ei de quo legitur: « Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus¹. » nec tamen Deo tribuitur, nisi bonitas atque justitia, qua de bonis et malis omnia bene ac recte facit. Quanto facilius intelligitur, parentibus non esse tribuendum, nisi quod filios volunt, qui procul dubio quæ illis futura sunt nesciunt?

XLIV. Quod autem commemorasti ex Evangelio: « Melius erat homini illi non nasci²: » nonne ut nasceretur plus opere Dei actum est, quam parentum? Cur non ipse imagini suæ præstitit quod melius erat, qui malum quod ei futurum fuerat præsciebat, quod parentes nosse non possunt? Et tamen ab eis qui recte intelligunt, non tribuitur Deo, nisi quod benignitati tribuendum est Creatoris. Sic et parentibus sine nodo difficilis quæstionis hoc tribuitur, quod filios voluerunt, quorum futura nesciverunt. Ego autem non dico parvulos sine Christi baptizate morientes tanta poena esse plectendos, ut eis non nasci potius expediret; cum hoc Dominus non de quibuslibet peccatoribus, sed de scelestissimis et impiissimis dixerit. Si enim quod de Sodomis ait, et utique non de solis intelligi voluit, alius alio tolerabilius in die judicii punietur³: quis dubitaverit parvulos non baptizatos, qui solum habent originale peccatum, nec ullis propriis aggravantur, in damnatione omnium levissima futuros? Quæ qualis et quanta erit, quamvis definire non possim, non tamen audeo dicere, quod eis ut nulli essent quam ut ibi essent, potius expediret. Verum vos quoque, qui eos velut liberos ab omni damnatione esse contendetis, cogitare non

¹ Sap. iv, 11. — ² Matth. xxvi, 24. — ³ Id. x, 15, et xi, 21.

vultis qua illos damnatione puniatis, alienando a vita Dei et a regno Dei tot imagines Dei, postremo separando a parentibus piis, quos ad eos procreandos tam disertus hortaris. Hæc autem injuste patiuntur, si nullum habent omnino peccatum: aut si juste, ergo habent originale peccatum.

XLV. Aliis deinde propositis meis verbis quibus commemoravi quam honeste sancti antiqui patres conjugibus usi fuerint; dicis « Eos non hic intuitu operam dedisse propagini¹, ut tanquam reos gignerent filios baptisate diluendos, eo quod baptisma quo nunc adoptamur nondum fuerat institutum. » Hoc de baptisate verum dicis: nec ideo tamen credendum est, et ante datam circumcisionem famulos Dei, quandoquidem eis inerat Mediatoris fides in carne venturi, nullo sacramento ejus opitulatos fuisse parvulis suis; quamvis quid illud esset aliqua necessaria causa Scriptura latere voluerit. Nam et sacrificia eorum legimus, quibus utique sanguis ille figurabatur², qui solus tollit peccatum mundi³. Apertius etiam legis jam tempore nascentibus parvulis, offerebantur sacrificia pro peccatis. Responde, pro quibus peccatis. Respice etiam illis generantibus patribus perituram fuisse animam parvuli de populo suo, si die non circumcideretur octavo⁴: et responde quo merito periret, quem negas originali obnoxium fuisse peccato.

XLVI. Jam vero « De Joseph, cujus Mariam teste Evangelio conjugem » dixi, multa diu disputas contra sententiam meam, et conaris ostendere, « Quia concubitus defuit, nullo modo fuisse conjugium⁵: » ac per hoc, secundum te, cum destiterint concumbere conjuges jam non erunt conjuges, et divortium erit illa cessatio. Quod ne contingat, agant sicut possunt decrepiti

¹ Lib. I. de Nupt. et Concup. cap. 8. — ² Levit. XIX. — ³ Joan. I, 29. — ⁴ Gen. XVII, 14. — ⁵ Lib. I. de Nupt. cap. 11.

quod juvenes agebant, et ab hoc opere quo etiam continens nimium delectaris, nec effoetis ætate corporibus parcant. Non se cogitent quantum ad libidinis atinet incentiva, senuisse, ut possint conjuges permanere. Si hoc tibi placet, tu videris. Ego autem, (quia liberorum procreandorum causa uxores esse ducendas, honestas consentit humana¹, quolibet modo libidini cedat infirmitas,) præter fidem quam sibi debent conjuges, ne fiant adulteria, et prolem cujus generandæ causa sexus uterque miscendus est, adverti etiam tertium bonum quod esse in conjugibus debet, maxime pertinentibus ad populum Dei, quod mihi visum est esse aliquod sacramentum, ne divortium fiat vel ab ea conjugæ quæ non potest parere, vel sicut fecisse Cato perhibetur, ne ab eo viro qui plures non vult suscipere filios, alteri foetanda tradatur². Propter hoc in illo quod secundum Evangelium conjugium nuncupavi: « Omnia tria bona nuptiarum dixi esse completa; fidem, quia nullum adulterium; prolem, ipsum Dominum Christum; sacramentum, quia nullum divortium. Non ergo quia dixi omne nuptiarum, id est, hoc tripartitum bonum, in illis Christi parentibus fuisse completum, propterea hoc dixisse putari debeo, sicut insimulas: « Ut quidquid aliter fuerit, malum esse videatur. » Dico enim et aliter bonum esse conjugium, ubi proles nisi per concubitus non potest procreari. Si enimaliter posset, et tamen concumberent conjuges, apertissime libidini cederent, atque illo malo uterentur male: cum vero propter quod sexus ambo sunt instituti, nisi eorum commixtione non nascitur homo; propter hoc mixti conjuges illo malo utuntur bene: si autem de libidine quærunt etiam voluptatem, venialiter male.

¹ Lib. I. de Nupt. cap. 10. — ² Cato Uticensis Martiam uxorem suam cessit Hortensio, ex Plutarch. in ejus vita, et Lucam lib. 2.

XLVII. « Quasi maritus, inquis, Joseph in opinione omnium erat. » Secundum hanc opinionem, non secundum veritatem locutam fuisse Scripturam vis intelligi, ut virginem Mariam ejus conjugem diceret. Hoc putemus Evangelistam facere potuisse, cum vel sua vel cujuslibet alterius hominis verba narraret, ut secundum opinionem hominum loqueretur: numquid et Angelus loquens unus ad nuntium, contra conscientiam et suam et ipsius cui loquebatur, secundum opinionem potius quam secundum veritatem fuerat locutus, qui ei dixit: « Noli » timere accipere Mariam conjugem tuam¹? » Deinde quid opus erat, ut usque ad Joseph generationes perducerentur, si non ea veritate factum est, qua in conjugio sexus virilis excellit? Quod ego in libro cui respondes, cum posuissem, tu prorsus attingere timuisti². Dicit autem Lucas evangelista de Domino, quod putabatur filius Joseph³? quia ita putabatur, ut per ejus concubitum genitus crederetur. Hanc falsam voluit removere opinionem, non Mariam illius viri negare conjugem, contra Angelum testem.

XLVIII. Quanquam et tu ipse etiam « Ex desponsionis fide eam nomen conjugis accepisse fatearis. » Quae fides utique inviolata permansit. Neque enim cum eam vidisset jam virginem sacram divina fecunditate donatam, ipse aliam quaesivit uxorem: cum utique nec istam quaesisset, si necessariam conjugem non haberet: sed vinculum fidei conjugalis non ideo judicavit esse solvendum, quia spes commiscendae carnis ablata est. Verum de isto conjugio quod vis existima; nos tamen non ut calumniaris dicimus: « Sic fuisse primos conjuges institutos, ut sine commixtione utriusque sexus conjuges essent: » sed utrum in paradiso ante peccatum caro concupiverit ad-

¹ Matth. 1, 20. — ² Lib. 1. de Nupt. cap. 14. — ³ Luc. 3, 23.

versus spiritum; vel utrum nunc in conjugibus hoc non fiat, quando ejusdem concupiscentiae etiam per pudicitiam conjugalem cohibetur excessus; et utrum malum non sit, cui repugnanti consentiendum non est, ne in suum pergat excessum; et utrum non ex ipsa et cum ipsa concupiscentia nascatur, cui malum inesse ullum negas; et utrum ab ingenerato malo possit hominum quisquam nisi regeneratione liberari; hoc inter nos disseritur. In his quaestionibus catholica veritate antiquitus tradita vestra impia novitas suffocatur.

XLIX. Quod autem putasti congerenda esse sacramenta testimonia Litterarum, quibus probares unde inter nos nulla quaestio est, « A Deo creari hominem, » quod de quolibet vermiculo negare fas non est; quo pertinuit nisi ut te appareret campos quaesisse verborum, ubi ventose atque inaniter curreres? Sed cum etiam sancti Job testimonium tam loquaciter adhiberes, quare non tibi venit in mentem quod ait idem ipse homo Dei, cum de peccatis sermo ei esset humanis, neminem mundum a sorde, nec infantem cujus est unius diei vita super terram¹? Nam misericordiam et magnis et pusillis omnibus praestari ab illo a quo salus est et hominum et pecorum, et qui facit solem suum oriri super bonos et malos², quis abnuat, nisi qui Deum esse, aut terrena curare non credit? Quod tu quasi inde contenderemus, per testimonium sancti Job docere voluisti, quia dixit: « Ossibus » et nervis compegisti me; vitam et misericordiam tribuisti » mihi³. » Ubi quidem ille potuit non omnem significare hominem, sed de se ipso gratias agere, quod eum carnaliter natum non deseruerit, sed ei misericordiam ut vere viveret, id est, juste viveret, qui eum condidit, ipse praestiterit. Aut certe quia parum erat vita; quam nas-

¹ Job. xix, 5, juxta lxx. — ² Matth. x, 45. — ³ Job. x, 11.